

JOSEPH DE MAISTRE, *RAZMATRANJA O FRANCUSKOJ I DRUGI SPISI* Politička kultura, Zagreb, 2005.

Blagoja Mirčevski

SPECTRUM
časopis
studenata
KBF-a

RECENZIJE

Razmatranja o Francuskoj i drugi spisi djelo su konzervativnog i relativno nepoznatog autora Josepha de Maistre. De Maistre (1753–1821) je rođen u Savojskom vojvodstvu u uglednoj građanskoj obitelji koja kasnije stječe plemićki naslov. Patrijarhalna i religijska sredina njegovog djetinjstva bitno će utjecati na izgradnju političkog i duhovnog svjetonazora. Izgrađuje uspješnu pravničku karijeru, vrlo mlad postaje senatorom, izrazito naklonjen naučavanju Crkve te sklon *tradicionalnoj monarhiji*. Nakon Revolucije i peripetija po protestantskim zemljama, upravlja sudstvom na Sardiniji te nakon toga odlazi u diplomatsku službu u Sankt Peterburg gdje mu se otvaraju mnoge mogućnosti, no ostaje vjeran svome kralju. Skromno živi zbog ograničenih financijskih primanja. Za vrijeme izbjeglištva piše i pokušava distribuirati proroyalističke eseje, odbacuje nauk društvenog ugovora i narodne suverenosti. U tom periodu nastaju eseji koji su objedinjeni u djelo pred nama: *Razmatranja o Francuskoj i drugi spisi*.

Djelo je podijeljeno u 4 cjeline (*Razmatranja o Francuskoj; Četvrto pismo savojskog rojalista svojim sunarodnjacima; Tri odlomka o Francuskoj te Razmišljanja o protestantizmu u njegovim odnosima prema suverenosti*), kojima prethodi uvod prof. Darcela sa Savojskog sveučilišta. Cjeline se međusobno preklapaju, ali pritom mogu i samostalno egzistirati.

Francuska revolucija je zasigurno najvažniji događaj moderne koji bitno usmjeruje političko, ekonomsko i društveno kretanje zapadne civilizacije. Cjelokupan razvoj i stvaranje modernih država proizlaze iz misli prosvjetiteljstva i djela Revolucije. Revolucija označava paradigmatšku promjenu te s njom započinje nova epoha u kreiranju političkih i društvenih odnosa. Prekida se legitimacija monarhijske suverenosti i uspostavlja se narodna suverenost koja se primjenjuje pomoću predstavničke demokracije. Narod konačno ima vlast te sam sa sobom upravlja. Nakon Francuske revolucije političku povijest određuje državnacija i *građanin* kao njen najvažniji akter. Građanin je određen kao *bourgeoise* u ekonomskom smislu i *citoyen* u političkom i kao takav je bitan izdanak Francuske revolucije.

De Maistre je svjedok povijesnih zbivanja koja su oblikovala moderno društvo i politički poredak ne samo Europe već i svijeta. Francuska revolucija na brutalan način raskida odnose s *ancien régimeom*. No revolucija to i znači – prekid sa prijašnjim stanjem. *Ancien régime*, osim što nije pravedan, ne propagira jednakost, privilegira vrlo uski sloj stanovništva i svakako je retrogradan u odnosu na ideje prosvjetiteljstva. Za de Maistre, koji prema svom habitusu ne može prihvatiti progresivne ideje, revolucija predstavlja zločin: *Revolucija je izazvala mnogo patnje, jer je mnogo uništila, jer je nasilno i nemilosrdno oduzela sve vlasništvo, sve običaje, sve navike, jer je kao i svaka pomama uvredljiva i nemilosrdna pučka pobuna, dovela Francusku do najvećih krajnosti svoje naravi tako da svijet nije još vidio podliju i potpuniju tiraniju* (str. 134).

Akteri i glavni nositelji revolucije i uvođenja narodne suverenosti i demokratske vladavine su ljudi *bez istaknutog imena u znanosti, naduveni govornici, bez posjeda, bez časti, bez vjeroispovijesti, bez morala* (str. 213). De Maistre se pita koja je i kakva budućnost demokratske vladavine ako je njeno rođenje toliko bolno, tmurno, nesretno i iscrpljujuće. Nije u stanju predočiti si da je potreban bolan prekid s tradicionalnim vrijednostima i da će trebati naraštaji da se uspostavi *pravedniji* sustav.

De Maistre oduzima narodu legitimitet suverenosti. Suverenost se nalazi u osobi kralja i sam čin Revolucije te (ne)djelo smaknuća kralja su *zločini*. S te strane de Maistre teror i bezvlađe za vrijeme Revolucije smatra dostojnom i pravednom kaznom za zločin protiv suverenosti: *Svaka kap krvi Luja XVI stajat će Francusku bujice krvi, otprilike četiri milijuna Francuza platiti će glavom veliki narodni zločin jedne protuvjerske i protudruštvene pobune, okrunjene kraljovbojstvom* (str. 49). Za de Maistre suveren je oduvijek, legitimiran je Bogom i nije ga moguće dovesti u pitanje.

De Maistre oduzima svako pravo narodu zadržavajući ga jedino kao povlasticu što je suveren svojom voljom daje. Odbacuje mogućnost sklapanja društvenog ugovora jer na-

rod ionako nema prava te nije ni u mogućnosti takvo nešto sklopiti. Samim time odbacuje ustav kao pravni okvir koji je donesen od naroda, odnosno njegovih predstavnika. Za de Maistra narod niti ne može imati veća prava niti ih zadobiti, osim onih koja su dana u *prirodnom ustavu*. Suveren, narod i ustav su božanski determinirani i nije ih moguće promijeniti. Odbacuje Ustav koji je načinjen za *čovjeka*. *Dakle ne postoji čovjek na svijetu. (...) Ali izjavljujem da čovjeka nisam sreo u cijelom životu. Ako on postoji to je bez moga znanja* (str. 94). Dakle, on vidi samo narode, narode kojima oduzima ikakvo pravo za legitimiranjem svojih interesa.

Ne dopušta ni mogućnost postojanja republike kao načina vladanja. Bez čvrstih i logičkih argumenata ušteže republici mogućnost njenog ozbiljenja te jedino vidi monarhiju. Zaključuje da velike republike (aludirajući na Francusku) neće biti zato jer nikada kroz povijest nije ni postojala *velika Republika*. Pod utjecajem svog vremena te slijedeći teoriju izravne političke participacije građana, pokazuje, dakako samorazumljivo, nemogućnost ozbiljenja te ideje. Opcija je, naravno, predstavnička demokracija koju de Maistre u svojoj zabludi s podsmijehom odbija. Za njega predstavnički sustav isključuje vršenje suverenosti jer je u Republici narod suveren. Kako de Maistre kaže: *u Republici suverenost nije uopće opipljiva kao u monarhiji* (str. 136).

De Maistre ima problem s personificiranjem suverena. On ne može pojmiti da smo suveren svi mi, odnosno narod. Smatra da je u tom slučaju suveren previše apstraktan, previše slab i da ne postoji mogućnost jasnog i konkretnog artikuliranja čuvstva spram suverena. Razumljivo je, promatrajući de Maistra u vremenu, da on ne vidi suverena. Suveren ne postoji jer narod odnosno njegovi predstavnici nisu još dorasli izvršavanju takve funkcije. Nakon što je Monarhija srušena i uvedena *narodna suverenost* događa se bezakonje, anarhija i teror. Sam čin terora je božanska kazna za svrgavanje jedinog legitimnog i prirodnog suverena – kralja. Zaziva povratak monarhije jer republika *daje najviše prava najmanjem broju ljudi koje naziva suverenom i koja ga najviše oduzima svima drugima koje naziva podanicima* (str. 136).

On vidi da je narod izgubljen u toj svojoj moći no ne vidi da bi iz naroda trebali proizlaziti najbolji koji imaju poziv i koji bi vršili politiku za općenito dobro *of the people, by the people, for the people*. Čast i položaj ne mogu i ne smiju potjecati zahvaljujući rođenju, nego zahvaljujući jednakim mogućnostima. No, za de Maistrea ljudi su nejednaki i neslobodni i taj

aksiom on naivno ne dovodi u pitanje. Za razliku od prosvjetiteljske misli koja tvrdi da se ljudi rađaju slobodni i jednaki, de Maistre ne prihvaća da svi posjeduju jednakost; on se bori za privilegirane klase, stalo mu je do stvarnih položaja koji će biti nasljedni, a ne *prolaznih i bez ugleda*. *Povijest svih vremena i naroda uvjeravat će vas u dvije neosporne istine: da je jednakost nemoguća i da je nasljedna aristokracija neizbježna* (str. 215). De Maistre oduzima pravo čovjeku da svojim htijenjem, zalaganjima, trudom, talentom i sposobnošću učini korak više i uzdigne se iznad socijalnog staleža u kojem se rodio. Doduše, priznaje da je njima potrebno više truda i znanja jer ih biljeg socijalne klase koči i ne dovodi u ravnopravan položaj. Indiferentan i nejasan ostaje pri postrevolucionarnoj stratifikaciji, no čini se da preferira predrevolucionarnu.

De Maistre brani i uzdiže norme, pravila i način života *ancien régime*a, ali nigdje argumentirano ne potkrepljuje svoje teze. Jasno je da su revolucionarna zbivanja iznjedrila svu zlu i grabežljivu narav čovjeka, no isto tako je jasno da je to učinjeno zbog ideje za pravednijim svijetom. Iz de Maistreova diskursa nije moguće stvoriti ni bolji ni pravedniji svijet; prvotno jer je on već zadan onakav kakav je, a ako ga se pokuša promijeniti, to neće biti učinjeno bez zločina. Narod nema prirodno pravo da bude suveren i sama priroda i božanski naum to pokazuju na nemogućnosti normalnog funkcioniranja vlasti. U de Maistreovoj paradigmi sve je logički konzistentno te je apsolutno u pravu. Zato on ne može objektivno i realno sagledati kretanje procesa i zbivanja u vremenu kojem je svjedok. No, u tome je bitna razlika veličine u odnosima na Hegela koji je svjestan što Napoleon donosi cijeloj Europi i de Maistra koji sanja *ancien régime*.

Kralj kao oličenje suverenosti i monarhija kao sustav vlasti komplementarni su religiji koja takvom obliku vladavine daje legitimitet. Svećenstvo kao povlaštena klasa u *ancien régime* svakako je bilo na udaru revolucije. De Maistre, za koga su oni moralni autoritet, ne libi se revolucionare nazvati *tiranima*, no isto tako priznaje da su *bogatstva, raskoš i opća sklonost duha prema opuštanju učinile da se taj veliki stalež izopači* (str. 56). Izvršena je eksproprijacija svećeničkog staleža te su izgnani u *protestantske narode*.

De Maistre kao poklonik kršćanskog čudoređa, blještavila i uzvišenosti te legitimacije *ancien régime*a s teškom gorčinom prihvaća poniženje i izgon svećenstva iz Francuske. Još jedan od razloga da Revoluciju i njene aktere ne smatra ničim do *li razbojnicima i tiranima*. On suprotstavlja katoličanstvo i

monarhiju protestantizmu i narodnoj suverenosti. Najvećeg neprijatelja monarhije vidi u protestantizmu. *Veliki neprijatelj Europe kojega treba ugušiti svim sredstvima, a koja nisu zločini, kobni čir koji se stvara na svim suverenostima i koji ih izjeda bez prestanka, sin oholosti, otac anarhije, sveopći uzrok propasti, to je protestantizam* (str. 237).

U napadu na protestantizam u posljednjem eseju, vrlo mu agresivno spočitava antiautoritativnu i liberterijansku crtu. Protestantizam je u svom procesu stvaranja bio protiv vlasti, tj. same suverenosti koja je bila legitimirana kršćanstvom odnosno katoličanstvom. U tom procesu katoličanstvo je bilo potisnuto i stvorene su protestantske zemlje. De Maistre vidi da je protestantizam jedan od stupova razvoja modernog, kapitalističkog, industrijskog i svakako društva *oslobođenog* religije. Anglosaksonski kapitalizam i liberalizam bez protestantizma ne bi bili izgrađeni. Liberalizam i protestantizam su komplementarni u jednakoj mjeri kao i srednjovjekovna feudalna država s katoličkim naukom.

Iz toga postaje jasniji njegov žestoki napad na protestantizam. Protestantizam je, isto kao i Revolucija, rušitelj *ancien régime*a. Razlika je u tome što on sustavnije i sporije razara feudalni poredak dok Revolucija strelovitim činom ruši i uništava institucije i vrijednosti Monarhije. Proklamacija protestantizma da čovjek postaje slobodan i spašen pomoću osobnog angažmana u korelaciji je s narodnom suverenosti. De Maistre sputava protestantizmu pravo na pobunu, kao uostalom i narodu pravo na suverenost.

De Maistreova nesnošljivost prema protestantizmu vidljiva je u veličanju Luja XIV i njegovog ukinuća Nantskog edikta. Toliko ide u krajnost te tvrdi da *u svim slučajevima pobune, čak i krajnosti one sile koja se brani idu na teret pobunjenika. Čovječanstvo kao cjelina treba predbaciti Bartolomejsku noć protestantima, jer da su je htjeli izbjeći nisu se trebali pobuniti* (str. 241–242). Čini se da de Maistre naslućuje povezanost protestantizma s *duhom kapitalizma* koji stoljeće kasnije tako suvereno predočava Max Weber. Sveza kapitalizma i protestantizma imanentno implicira *racionalnost* koja je nedvojbeno mrska konzervativizmu kao ideji i koja u sebi sadrži klicu samouništenja. Činjenica jest da protestantizam sam sebe vodi u vlastitu propast i svakako udaljava religiju od čovjeka.

Cijeli feudalni svijet je bio ustrojen na komplementarnoj vezi kršćanstva i države. To je svakako bio brak iz interesa. Pojavom prosvjetiteljskih filozofa ta tvorevina biva napadnuta te se krvavo ruši u revoluciji i obrušava na sve. Na mjesto

religije dovodi se racionalizam i znanost. Nova veza stvara se između znanosti i države, no proći će stoljeće i pol da bi se konačno znanost etablirala na onoj razini na kojoj je kroz srednjovjekovnu državu stajala crkva. Znanost i religija su apsolutni, ne priznaju objašnjenja i odgovore koje nadilaze njihov paradigmatički sklop. Borba religije i znanosti okončava se pobjedom znanosti, no ne i konačnim porazom religije. Transcendentnost koju u sebi sadrži religija svakako je intrigantnija egzaktnosti znanosti.

Prosvjetiteljski ateizam i vjera u racionalnost i znanost izravno se kose s de Maistreovim katoličkim legitimiranjem monarhije. No francuska prosvjetiteljska misao ipak se bitno razlikuje od američke neovisno što obje slijede isti put. U Francuskoj kršćanstvo je na udaru dok u Americi, tom *djetetu u peleenama*, pomoću protestantskih sekta Bog ni kršćanska misao nisu na udaru. Zato se u Francuskoj ljudi *rađaju* slobodni i jednaki, a u Americi su *stvoreni* slobodni i jednaki. Najveći paradoks je što taj *krvnik države*, protestantizam, štiti i čuva misao na Boga, a samim time i kršćanstvo. Američka država i društvo koje autor spominje u esejima igrat će veću ulogu nego što se na prvi pogled čini.

Za razliku od Tocquevilla, de Maistre nije opčinjen američkom državom. Iako Tocqueville s povijesne distance promatra i komparira *ancien régime* i tadašnje američko i francusko društvo i zakone, on ipak ostaje opčinjen i uviđa komparativne prednosti koje američki građani stječu i koje će im dati stratešku prednost u stoljeću koje slijedi nakon Tocquevilla. *Ne samo da uopće ne vjerujem u stabilnost američke vladavine, već mi konkretne ustanove anglosaksonske Amerike ne ulijevaju nikakvo povjerenje*, kaže de Maistre (str. 104). Pritom nije ni svjestan koliko je u zabludi i koliko će europski narodi kasnije slijediti američki model kao obrazac po kojem će izgraditi svoje institucije.

Promatrajući realno to vrijeme, jasnije je zašto je de Maistre ekstremno protiv republike. Republika se pokazala promašenom zamjenom za monarhiju. Građanski rat, konfiskacija vlasništva prvog i drugog staleža, veća nesigurnost i tromost nacionalnog gospodarstva te promašaji kao uvođenje *assignata* za njega se pokazuju kao logičan i očekivan slijed. De Maistre, kao eklatantni predstavnik konzervativne, odnosno rojalističke linije, općenito je protiv revolucija. Strah nepredvidljivosti revolucionarnih zbivanja de Maistrea smješta u okrilje podaničke nejednakosti ali plemićke sigurnosti monarhije. On nije za promjenu načina vladanja. Pozivajući se na tra-

diciju, slavne mislioce koji su dali obol monarhiji i takovom uređenju, te nestalnost i maglovitu budućnost demokracije, on odbacuje ideju republike i narodne suverenosti.

Čini se da uviđa veličinu i značaj Revolucije, ali cijelo vrijeme sanja restauraciju monarhije. Svjestan je da revolucija predstavlja opasnost za sve monarhije u Europi i da njena veličina nadilazi Francusku. On u svojim esejima jasno pokazuje svoje stajalište. Svakako možemo ustvrditi da su *Razmatranja...* apologetsko djelo. Prema njemu *monarhija je zakonita vladavina kao i druge, miroljubivija i trajnija od bilo koje druge* (str. 216). Ne može prihvatiti narodnu suverenost niti da je kralj jednak ostalima.

De Maistre ne vidi povijesni slijed čovječanstva. Samoaktualizacija čovječanstva, industrijski razvoj te izrastanje nove klase – *bourgeoisea*, doslovno raskida s retrogradnim feudalnim sustavom. Čovjek građanin stupa na scenu te se oblikuje država-nacija koja u korelaciji sa znanošću preuzima primat u kreiranju političkih, društvenih, ekonomskih i nacionalnih interesa.

On je rodoljub koji ne može dopustiti da nacija mora patiti zbog nekih apstraktnih ideja koje se ionako neće realizirati. On u revolucionarnom grabežu i nesigurnosti vidi samo slabu Francusku. Strah ga je pokoravanja drugih europskih sila i zato zaziva restauraciju monarhije. Republika u revolucionarnom zanosu se pokazuje nedostojnom i nesigurnom tvorevinom. Samo monarhija sa snažnim kraljem može povratiti duh *ancien régime*a i sigurnost staleške nejednakosti.

Možemo se pozvati na Berlinovu misao o de Maistreovim radovima gdje kaže da je to zadnji očajnički pokušaj otpora feudalnog doba u modernom napretku. I zaista, de Maistre kao da spada u Filmerovo vrijeme apsolutne monarhije i nazadnog feudalnog poretka.

Uzet ću si slobodu te parafrazirati samog de Maistrea – kao što je za njega Rousseau čovjek koji se najviše prevario u svijetu, tako je de Maistre čovjek koji je najviše pogriješio u predviđanjima u cijeloj povijesti političke misli.